

У ПРЫЯРЫТЭЦЕ – ПАЗНАВАЛЬНАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ ВУЧНЯЎ

Выкарыстанне актыўных метадаў навучання
на ўроках беларускай мовы

А. В. Новік,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
першай катэгорыі
Маладзечанскай СШ № 1 імя Янкі Купалы

Т. А. Клокава,
намеснік дырэктара па вучэбнай работе,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай катэгорыі
Маладзечанскай СШ № 1 імя Янкі Купалы

Активізацыя пазнавальнай дзейнасці вучняў – адна з асноўных задач педагога, якая паспяхова вырашаецца пры ўмове выкарыстання аптымальных метадычных прыёмаў, форм работы, камбінавання элементаў розных адукатыўных тэхналогій (проблемнага, інтэрактыўнага, праектнага навучання, тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення праз чытанне і пісьмо, педагогічных майстэрняў, рознаўзроўневага навучання, калектыўнага спосабу навучання і інш.).

Пазнавальная дзейнасць у дыдактыцы прадстаўляеца ў выглядзе наступнай схемы: цікаласць – воля – увага – думка – пошук. Цікаласць дзіцяці – важнейшая крыніца яго актыўнасці ў пазнавальнym працэсе, адзін з найбольш эфектыўных пабуджальnikaў увагі. Для арганізацыі актыўнай пазнавальнай дзейнасці вучняў неабходна ўключэнне школьнікаў у працу ўжо ў самым пачатку ўрока. На гэтым этапе прыдатнымі можна лічыць інтэрактыўныя прыёмы навучання «Падары цветку», «Імя і жэст», «Камплімент», «Алітэрацыя імені», «Калі б я быў ...», «Памяняемся месцамі», «Завяршы фразу», «Хто адкуль», «Інтэр'ю», «Алфавіт» і інш. Вельмі папулярныя ў вучняў прыёмы «Падары цветку» і «Камплімент»: акрамя аператыўнага ўключэння ва ўзаемадзеянне, школьнікі вучацца гаварыць адзін аднаму кампліменты, павышаючы

уровень культуры вуснага маўлення. Рэалізацыю названых прыёмаў мэтазгодна звязваць з тэмай урока. Напрыклад, пры вывучэнні тэмы «Прыметнік» (6 клас) вучні павінны зрабіць аднакласніку камплімент з выкарыстаннем 1–2 прыметнікаў; пры вывучэнні лексікі школьнікі «дораць» адзін аднаму разам з цветкай новае слова (неалагізм, мнагазначнае, прафесійнае слова, сіонім, амонім і да т. п.).

Прыём «Інтэр'ю» можна выкарыстоўваць на этапах паведамлення тэмы ўрока і матываціі. Так, разглядаючы тэму «Акалічнасць» (5 клас), настаўнік пры дапамозе мікрофона бярэ інтэр'ю ў вучняў.

- ✓ **Дзе** вы любіце бавіць вольны час?
- ✓ **Куды** пойдзеце пасля заканчэння заняткаў?
- ✓ **Як** трэба паводзіць сябе на ўроку?

- ✓ Адкуль да цябе прыехалі госці?
- ✓ Калі ты атрымаеш 10 балаў?

Пытанні, на якія адказвае академічнасць, выкарыстоўваюцца падчас інтэрв'ю; на гэта трэба зварнуць увагу школьнікаў і падвесці да фармулявання тэмы ўрока.

На этапе паведамлення тэмы «Параўнальны зварот. Знакі прыпынку пры параўнальным звароце» (8 клас) вучням прапануецца завяршыць наступныя фразы (прыём «Завяршы фразу»).

- ✓ Наша школа, як ...
- ✓ Урокі, як...
- ✓ У мяне такі настрой, нібы... і да т. п.

Этап мэтавызначэння – самы важны і самы складаны. На думку вядомых дыдактаў (Б. Блума, Дж. Дзьюі і інш.), неабходна даць вучню магчымасць самастойна паставіць мэты навучання, і толькі пасля гэтага настаўнік можа выбраць эфектыўныя методы для іх дасягнення [3, с. 14]. Для гэтага этапу ўрока аптымальнымі лічым прыёмы тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення праз чытанне і пісьмо «Ведаю – хачу ведаць – даведаўся», «Верныя і няверныя сцвярджэнні», «Алфавіт», «Скрынка пытанняў», «Завяршы фразу», «Бартавы журнал», «Выглядае, як... Гучыць, як...», «Выберы дыстанцыю» і інш., а таксама тэхналогіі педмайстэрні «Самаканструкцыя» (стварэнне асацыятыўнага рада).

Прыклад выкарыстання прыёму «Алфавіт» для фармуліроўкі тэмы (5 клас, тэма «Академічнасць»): азначэнне члена сказа; карыстацца ў маўленні; актыўна вывучаць; лепш асэнсаваць ролю ў сказе; і ўмець ставіць пытанні; часціны мовы ў ролі члена сказа; навучыцца знаходзіць у сказе; адказваць на пытанні настаўніка; складаць сказы; цаніць свой час; дзесяць балаў атрымаць.

Мэтай аперацыйна-пазнавальнага этапу з'яўляецца забеспечэнне ўспрымання, асэнсавання і першаснага засваення матэрыялу. Гэта працэс ўключэння вучняў у калектыўную працу, практику пераадолення цяжкасцей і выпраўлення памылак. На гэтым этапе вялікую ролю адыгрывае ўменне настаўніка пабуджаць да асэнсавання логікі і паслядоўнасці выкладання вучэбнага матэрыялу, да вылучэння ў ім найбольш важных палажэнняў.

Для асэнсавання дзецемі матэрыялу эфектыўныя прыёмы «Кластар», «Тонкія і тоўстыя пытанні», «Інсерт» (чытанне з паметкамі), «Фішбоўн», «Двухчастковы дзённік», «Зіг-заг». Павышэнню матываваць, развіццю ўмення прагназаваць спрыяюць прыёмы «Правільны і няправільныя сцвярджэнні», «Прагназаванне чытанне», «Дрэва прадказанняў» і інш.

Неабходнай умовай павышэння пазнавальнай актыўнасці вучняў на ўроку, на нашу думку, з'яўляецца вызначэнне ступені засваення матэрыялу і карэкцыя ведаў, уменняў, навыкаў. Для гэтага можна выкарыстоўваць тэсты на вызначэнне зоны бліжэйшага развіцця, а таксама інтэрактыўныя прыёмы «Лічбавы дыктант», «Муха».

Прыём «Лічбавы дыктант» дарэчны і на этапе рефлексіі, як і прыёмы «Завяршы фразу», «Ключавое слова» (або «Тэлеграма»), «Правільны і няправільныя сцвярджэнні», «Інтэрв'ю» і інш. Цікавы вучням, напрыклад, гульнявы прыём «Пытанне ў капелюшы»: у канцы ўрока дзеци выцягваюць з капелюша карткі з пытаннямі і заданнямі. Прывядзём прыклад па тэме «Цытата. Эпіграф» (9 клас).

- ✓ Ці з'яўляецца цытата простай мовай?
- ✓ Ці бярэцца ў двукоссе вершаваная цытата? Эпіграф?
- ✓ Незабыўныя радкі, напісаныя Якубам Коласам, поўныя любові да роднай зямлі: «....» (дапоўніце сказ).
- ✓ У якасці эпіграфа да ўрока я б узяў слоў У. Караткевіча: «...»
- ✓ Я не задаволены ...
- ✓ Мне ўсё спадабалася, але ...
- ✓ Хачу пажадаць аднакласнікам: «...» (дапоўніце сказ словамі М. Багдановіча).

На этапе пастаноўкі мэт наступнага ўрока эфектыўным з'яўляецца элемент тэхналогіі педмайстэрні – разрыў (усведамленне вучнямі непаўнатаць, недасканаласці сваіх ведаў, што пабуджае да пошуку адказаў). Напрыклад, вучням 5 класа напрыканцы першага ўрока па вывучэнні тэмы «Запазычаныя словаў» прапануецца тэкст аб'явы: «Інтэрнет-магазину «Мілленіум» патрабуецца сейлз-мэнеджэр. Кандзідат на пасаду павінен валодаць лідэрскімі якасцямі, мець гламурны імідж, воніт работы ў інтэрнет-прасторы». Падчас гутаркі высвятляецца, ці зразумелі яны, які спецыяліст патрабны; ці знайшлі іншамоўныя словаў; ці правільна яны напісаны; ці прыгожа/прыемна гучыць тэкст аб'явы і да т. п. Такім чынам дзеци прыходзяць да ўсведамлення того, што атрыманыя на ўроку веды пра запазычаныя словаў патрабуюць пашырэння, удасканальвання.

Пропануем вашай увазе **урок беларускай мовы «Прыметнік, прыслоўе: агульнае значэнне, марфалагічныя прыметы, сінтаксічная роля» (10 клас)**, пабудаванага з выкарыстаннем апісаных вышэй прыёмаў.

Мэта: падагульненне і сістэматызацыя ведаў вучняў аб прыметніку і прыслоўі як часцінах мовы, разрадах і ступенях парайнання прыметнікаў і прыслоўяў.

Задачы:

- удасканальваць уменні знаходзіць у тэкстах прыметнікі і прыслоўі, утвараць ступені парайнання і правильна выкарыстоўваць іх у маўленні; рабіць марфалагічны разбор прыметніка і прыслоўя; адразніваць формы ступеней парайнання прыметніка і прыслоўя;
- актыўізаць пазнавальную дзейнасць праз выкарыстанне актыўных і інтэрактыўных прыёмаў навучання;
- выпрацоўваць навыкі самастойнай працы, сама- і ўзаемаправеркі; выхоўваць пачуццё павагі адзін да аднаго.

Абсталяванне: мультымедыйная презентацыя, карткі, табліцы, капялюш.

Ход урока

I. Арганізацыйна-матывацыйны этап

Прыём «Давайце пазнаёмімся!»

Вучням прапануецца да першай літары свайго імені дадаць азначэнне (Таццяна – творчая, таленавітая) і адзначыць, якой часцінай мовы яны карысталіся. (Прыметнікам.)

Прыём «Закончы фразу»

Неабходна апісаць свой настрой, стан фразай «Мне...» (добра, сумна, радасна, маркотна, весела, страшна і да т. п.) і назваць выкарыстаную часціну мовы. (Прыслоўе.)

Ужыванне гэтых прыёмаў дазваляе падвесіць вучняў да тэмам урока.

II. Паведамленне тэмам урока і мэта-выхадзячэнне

Настанік. Адзначце, калі ласка, што з наступнага пераліку для вас з'яўляецца новым (+), забытым (-), добра вядомым (v) і на што б вы хацелі звярнуць увагу (!):

- ✓ агульнае граматычнае значэнне прыметніка;
- ✓ агульнае граматычнае значэнне прыслоўя;
- ✓ марфалагічныя прыметы і сінтаксічная роля прыметніка;
- ✓ марфалагічныя прыметы і сінтаксічная роля прыслоўя;

Ступені парайнання прыметнікаў і прыслоўяў

Зыходная форма	Вышэйшая ступень парайнання		Найвышэйшая ступень парайнання	
	Простая форма	Састаўная форма	Простая форма	Састаўная форма
прыметнік	-эйш-, -ейш-	болей (больш), меней (менш) + прыметнік	най + простая форма вышэйшай ступені	самы, найбольш, найменш + прыметнік
весёлы ! добры	весялейшы, лепшы	менш весёлы, больш добры	найвесялейшы, найлепшы	самы весёлы, самы добры

- ✓ разрады прыметнікаў па значэнні;
- ✓ разрады прыслоўяў па значэнні;
- ✓ ужыванне прыметнікаў аднаго разраду ў значэнні іншага;
- ✓ ступені парайнання якасных прыметнікаў;
- ✓ ступені парайнання якасных прыслоўяў;
- ✓ адразненне прыметніка і прыслоўя (ужыванне ступеней парайнання).

Такім чынам кожны вучань вyzначае задачы, якія ён павінен вырашыць на ўроці.

III. Аперацыйна-пазнавальны этап

Заўвага. На ўроці дзейнічае сістэма бонусаў. У каго напрыканцы акажацца больш бонусаў, той атрымае высокую адзнаку або дадатковы бал на кантрольным тэсце.

Прыём «Закончы фразу» (замест слоў у дужках стаіць шматкроп'е)

Прыметнік – гэта (самастойная) часціна мовы, якая абазначае (прымету) прадмета і адказвае на пытанні (які?), (чый?). Змяніеца (па родах) у адзіночным ліку, (ліках) і склонах. Род, (лік), (склон) прыметніка залежаць ад (назоўніка). У сказе прыметнік з'яўляецца (азначэннем) або выказнікам.

Прыслоўе – самастойная (нязменная) часціна мовы, якая абазначае прымету (дзеяння), прымету іншай (прыметы) або прадмета і адказвае на пытанні (дзе?), (куды?), (адкуль?), (калі?), (як?), (чаму?) і інш. Прыслоўі не (змяніяюцца). У сказе звычайна выконваюць ролю (акалічнасці).

Прыём «Зігзаг»

Вучні цягнуць карткі з нумарамі (1. Дастатковая кемліві. 2. Вельмі разумны. 3. Найбольш працавіты. 4. Досыць камунікабельны. 5. Самы адказны), фарміруюцца групы (па 5 чалавек).

Заданне 1. Раскажыце, на якія разрады падзяляюцца прыметнікі паводле значэння. Карыстайцяся схемай на с. 129 падручніка.

Заданне 2. Раскажыце, як утвараюцца ступені парайнання якасных прыметнікаў і прыслоўяў. Карыстайцяся карткай і табліцай.

Картка

Якасныя прыметнікі і якасныя прыслоўі (якія ўтвораны ад якасных прыметнікаў) на -о, -а ўтвараюць: вышэйшую і найвышэйшую ступені парайнання. Кожная ступень мае 2 формы: простую (складаецца з 1 слова) і складаную, або састаўную (складаецца з 2 слоў).

прислоёе	-эй-, -ей-	болей (больш), меней (менш) + прислоёе	най + простая форма вышэйшай ступені	1) надзвычай, найбольш, найменш + прислоёе, 2) простая форма вышэйшай ступені + за ўсё
весела ! добра	весялей лепш	больш весела, менш добра	найвесялей, найлепш	надзвычай весела, весялей за ўсё, надзвычай добра, лепш за ўсё

Заданне 3. Раскажыце пра якасныя прыметнікі, якія не ўтвараюць форм ступеней парапінання. Карыстайцеся матэрыялам на с. 131.

Заданне 4. Раскажыце пра разрады прислоўя па значэнні. Карыстайцеся схемай на с. 133.

Заданне 5. Раскажыце, як адрозніць вышэйшую ступень парапінання прислоўя ад вышэйшай ступені парапінання прыметніка. Пры падрыхтоўцы карыстайцеся матэрыялам на с. 134.

Групы працуюць з тэкстам падручніка і індыўдуальна карткай. Кожны ўдзельнік атрымлівае асабістое заданне па адным з урыўкаў тэксту, аналізуе інфармацыю, складае апорны канспект (у выглядзе кластара, табліцы, схемы і інш.). Потым навучэнцы пераходзяць да тых, хто атрымаў такое ж заданне, абменьваюцца сваімі думкамі, выбіраюць лепшы варыянт для презентацыі сваёй часткі тэксту. Дадатковым заданнем можа быць складанне па ўрыўку пытанняў для праверкі, наколькі астатнія зразумелі і засвоілі матэрыял.

Пасля гэтага ўдзельнікі вяртаюцца ў свае працоўныя групы, кожны тлумачыць засвоены ім матэрыял. Такім чынам вучні атрымліваюць поўныя звесткі. Пытанні, якія патрабуюць дадатковай увагі, выносяцца на абмеркаванне класа.

Вучням прапануецца пазнаёміцца з тэстам.

1. Устанавіце адпаведнасць паміж прыметнікам і яго разрадам:

а) матчына хусцінка	1) якасны
б) школьнайя сталоўка	2) адносны
в) бронзавы загар	3) прыналежны
г) лісіная шапка	4) адносны, ужыты ў значэнні якаснага
д) родныя краявіды	5) прыналежны, ужыты ў значэнні адноснага

2. Устанавіце адпаведнасць паміж прислоўем і яго разрадам паводле значэння:

а) занадта	1) часу
б) вечарам	2) меры і ступені
в) спрасонку	3) спосабу дзеяння
г) асцярожна	4) мэты
д) знарок	5) прычыны

3. Адзначце прислоўі, якія могуць утвараць ступені парапінання:

- а) хутка
- б) змалку
- в) радасна
- г) утраіх
- д) летась

4. Формы ступеней парапінання прыметніка утвораны правільна:

- а) больш цвярдзейшы
- б) самы найрадаснейшы
- в) шырэйшы
- г) менш зручны
- д) найлепшы

5. Памылкі ва ўжыванні выдзеленых слоў дапушчаны ў сказах:

- а) Сонца **ярчэй** за Месяц.
- б) Кірыл быў удвая **дужэйшы** за кожнага з нас.
- в) За год дрэва вырасла **вышэй** за хату.
- г) Гэта дрэва **вышэй** за хату.
- д) Не было нічога **прыгажэйшага** за гэту ўсмешку.

Настаўнік. Ці зможаце вы адразу выканаць гэты тэст? Якое заданне выклікае цяжкасці? (Адказы вучняў.)

Заданне для франтальнай працы. Назавіце прыметнікі, якія не ўтвараюць ступеней парапінання або ўтвараюць толькі складаныя формы ступеней парапінання, і аргументуце свой адказ.

Мяккі, новы, цёмна-сіні, халасты, разумны, добры, салодкі, працяглы, белы, бронзавы (загар), бронзавы (бюст), бусліны, лясны, лёгкі.

Фізкультхілінка. Вучням прапануецца набор слоў. Калі слова з'яўляюцца прыметнікам, неабходна выцягнуць рукі перад сабой, прислоўем – папляскаць у далоні 2 разы, не прыметнікам і не прислоўем – апусціць рукі і патрэсці імі.

Прыгожы, прыгожа, прыгажэ, па-нашаму, наш, светлы, святлей, пасвятлелы.

Заданне для самастойнай працы. Утварыце ступені парапінання ад 1 прыметніка і 1 прислоўя (на выбар). Выдзеленія слова даюць магчымасць атрымаць бонус.

Прыметнікі: лёгкі, мяккі, дрэнны.

Прислоўі: лёгка, мякка, дрэнна.

Ключ.

Лёгкі – лягчэйшы, больш (менш) лёгкі, найлягчэйшы, найбольш (самы) лёгкі.

Лёгка – лягчэй, больш лёгка, найлягчэй, надзвычай лёгка.

Мяккі – мякчэйшы, менш (больш) мяккі, наймякчэйшы, самы мяккі.

Мякка – мякчэй, больш (менш) мякка, наймякчэй, найбольш (надзвычай) мякка.

Дрэнны – горшы, менш дрэнны, найгоршы, самы (найбольш) дрэнны.

Дрэнна – горш, менш дрэнна, найгорш, надзвычай дрэнна.

Настаўнік. Ці правільна ўжыта падкрэсленая форма слова?

Сённяшні ўрок роднай мовы цікавей за звычайны.

Прыём «Лічбавы дыктант»

Калі падкрэсленая форма слова ўжыта пра-
вільна, паставаўце лічбу 1, калі няправільна – 0.
Выпраўце памылкі, каб атрымаць бонус.

Цёмныя цені даўжэй у лагчыне.

Ідзе-брыдзе Аксіння далей.

Даўней быў шмат дужэйшы народ.

Гэля прыгажэй за ўсіх у вёсцы.

Ключ. 0110.

IV. Кантрольна-карэкцыйны этап

Выкананне тэста вучнямі (5 хвілін).

Ключ.

1. а3, б2, в4, г5, д1.

2. а2, б1, в5, г3, д4.

3. а, в.

4. в, г, д.

5. а, г.

V. Рэфлексія

Вучні звяртаюцца да задач, якія ставілі на
пачатку ўрока, аналізуюць вынікі сваёй работы.

ЛІТАРАТУРА

1. **Выкарыстанне сучасных адукатычных тэхналогій на ўроках беларускай мовы і літаратуры /**
В. У. Бухавец [і інш.]; пад агул. рэд. С. І. Цыбульскай. – Мінск: Сэр-Віт, 2006. – 208 с.
2. **Жуковіч, М. В.** Сучасныя педагогічныя тэхналогіі на ўроках беларускай мовы і літаратуры / М. В. Жуковіч. –
Мінск: Аверсэв, 2007. – 157 с.
3. **Заір-Бек, С. И.** Развитие критического мышления на уроке: пособие для учителя / С. И. Заир-Бек, И. В. Муш-
тавинская. – М.: Просвещение, 2004. – 175 с.